

Tózsér Árpád

Férfikor és őszi világ...

A magyar 56 pozsonyi emlékeiről

Mi, mai nyolcvanévesek húszévesen, azaz már kész szellemi kondícióval éltük meg az 1956-os magyar forradalmat. De kortársi emlékezetünk csak bonyolítja a dolgot: mindnyájan másképpen emlékezünk. S emlékezésünk, részben, akarva-nem akarva emlékezetpoltikává is válik: a régen történeteket mai meggyőződéseink, véleményeink, tapasztalataink, aggályaink színezik át.

Olvasom (kéziratban) Koncsol László barátom visszaemlékezését: hogyan készültünk néhányan, pozsonyi egyetemisták, főiskolások 1956 októberében a megszálló szovjetekkel és a totális kommunista hatalommal élethalálharcot vívó budapesti egyetemisták megsegítésére. Az írás hiteles, azzá teszi a gazdag motiváció, egykori találkozásaink helyének (Leško utca 14.) részletes leírása, a résztvevők élményszerű jellemzése, a szélesebb társadalmi és történelmi kontextus. Egy helyen, úgy érzem, mégis módosításra szorul a Koncsol által megrajzolt kép: összejöveleink sokkal indulatosabbak, vitatkozóbbrak voltak, mint ahogy azt Laci barátom emlékezete megőrizte. Én úgy emlékszem, nemcsak az egy F. Bandi ellenezte a tervünket, az óvatoskodók jóval többen voltak. Az indulásunk éppen azért tolóddott egyre későbbre, mert nem tudtunk megegyezni: menjünk vagy ne menjünk.

S nem tudtunk megegyezni abban sem, hogy hol lépjük át a határt. Igen, felvetődött a medvesalji lehetőség, de sok szempontból logikátlannak tűnt, hogy Pozsonytól háromszáz kilométerre lépjük át a határt.

S végül pontosan azért nem lett az expedíciónkból semmi, mert mire elindultunk volna, jött november 4., s a szovjet-orsz invázió tizenhat hadosztályától és kétezer tankjától elsötétült a láthatár, véglegesen beborult az ég, eleve reménytelennek tűnt a vállalkozásunk.

A mi pozsonyi fellángolásunk és elszánakozásunk tehát ilyenformán a történelemben, objektíve semmit sem jelentett, szubjektíve annál többet: nemzedékünk később is megtartotta forradalmi lendületét, elhivatottságérzését.

Forradalmi lendület, elhivatottságérzés! Ezek a kifejezések ma már, tudom, anakronizmusnak hatnak, az ötvenes években, a totalitarizmus legsötétebb

TÓZSÉR ÁRPÁD (1935) író, költő, műfordító, irodalomtörténész. Pozsonyban él.

esztendeiben azonban társadalmi, sőt irodalmi felhajtóerőt jelentettek. Elmondhatjuk, hogy a mi nemzedékünket, a szlovákiai magyar egyetemisták, főiskolások 1956-ban huszonéves évfolyamait akkor is a történelem indította az életbe, ha 56-nak tulajdonképpen csak fültanúi voltunk. (S azért fültanúi, mert tévé 1956-ban a mi tájainkon még nemigen létezett, csak rádióból értesültünk az eseményekről.) A csehszlovák kommunista hatalom teljességgel süket volt a szabad gondolkodás és a jelző nélküli demokrácia hangjaira (a „népi demokrácia” szárnalmas tautológiája az egy-párt-rendszer abszolutizmusának a fedőneve volt). Prága és Pozsony „sztálintalanítása” csak jóval később, 1963 táján, a liblicei ún. Kafka-konferenciával kezdődött, de nem értek el hozzánk, háliszennek, a budapesti szörnyű retorziók sem. (A csehszlovák államvédelem persze szaglászott körülöttünk, s néhányunkat menetrendszerűen kihallgatásokra hurcoltak.) Mi tehát méltán éreztük magunkat az ötvenes évek második felében és a hatvanas évek elején valamiféle 56-os, itt felejtett kriptóellenzéknek.

Lefojtott letterőnk, alkotó fantáziánk (ahogy az már a levert forradalmak után lenni szokott) a kultúrában, az irodalomban keresett kitörési lehetőséget. Ebben a társadalmi-szellemi kontextusban kell látni például a pozsonyi Ifjú Szívek ének- és táncegyüttes országos sikereit, szellemi műhelymunkáját, de tulajdonképpen az 1958-ban megjelent versantológiánk, a *Fiatál szlovákiai magyar költők újításait* is.

S itt kell elmondanom (szerénytelenül bár!) azt is, hogy a magyar 56-ra való utalások az én akkori verseimből sem hiányoztak. Nem olyan direkt módon voltak persze jelen bennük, mint mondjuk a szintén pozsonyi Babos László *Magyar Zsoltár* című, kéziratban terjesztett költeményében (ennek a szerzőjét be is börtönözték művéért!), de például a *Férfikor* című versem első sorai (*Villamos vágat, / mintha vad futna...*) határozottan a fentebb leírt „forradalmi” hevületünkből születtek. Aztán jött a bukás, s egy időre félretettem „hevületemet” is s a versemet is. Mikor 57-ben megint elővettem a szöveget, már születésnapjra versként fejlesztettem tovább, de ez a születésnap a történelemben helyezve (legalábbis elképzelésem szerint) forradalmi eszmék, szabadságharcok születésnapjává, aktualitásánál fogva pedig konkrétan az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc metaforájává nőtt. Talán nem véletlen, hogy később éppen Koncsol Laci barátom a nagy francia forradalom jelszavát, a *Szabadság, Testvériség, Egyenlőség* hármas eszméjét is kielemezhetőnek vélte belőle, s ilyen alapon a „szlovákiai magyar Marseilles”-nek nevezte. De ez a Marseilles két évig készült, s mikor végre 1958-ban, az akkor induló *Irodalmi Szemlé*ben (a szlovákiai magyar írók máig megjelenő folyóiratának első számában) megjelent, már a bukás elemeit is tartalmazta: *Világot rontó nyers erők kelnek...* – szólnak a befejező sorai.

Szintén a metaforák nyelvén szólt a bukásról (a természetbe vetítve azt) az *Őszi világ...* című versem. Ez közvetlenül a gyászos novemberi invázió után született, s talán hűen közvetíti azt az elégikus hangulatunkat, letargiánkat, amely a Budapestre induló lábunkat is megbénította. Ma sem tudnám pontosabban megfogalmazni az egykori bénultságunkat, engedtecssék meg tehát ne-

kem a szerénytelenség, az, hogy most, befejezőként, s a fentebb ismertetett *Férfikor* mellett, az egész verset ide idézem. Háttérmagyarázatként csak annyit mondok róla, hogy megírása előtt napokig nem tudtam szabadulni a kuruc bujdosó ének kozmikus elégikumától: *Zöld erdő harmatját, / piros csizmám nyomát / hóval lepi bé a tél*. Végül úgy szabadultam meg a fülemben jajongó soroktól, hogy saját verset írtam a dallamukra.

Férfikor

„Ifjú Szíves” barátainknak

Villamos vágat,
mintha vad futna,
megadón fekszik
alá az utca.
Szerelmét adja
lány a legénynek:
adom magam vad
tülekedésnek.
Állandósul a
robaj a vérben:
férfikort kongat
huszonkét évem.
Huszonkét éve
adom a hőst itt,
játszom a sorssal
szembeköpösdit.
Élek, csavargok,
vagyok, mert lettem,
mint dér az ágon:
megkérdezetlen.
Indultam, mint más:
virágembernek,
tövis lettem, mert
fagyok neveltek.
Szúrok, ha szúrnak,
rúgok, ha rúgnak,
nem hajlok se új,
se régi úrnak.
Csak a nád hajlik,
törlik a férfi:

nem tört derékkal
próbálok élni.
S csillagot rúgjon
huszonkét évem:
morzsavilággal
be sose érjem.
A mindenséget
magamba szedjem,
de sóra, szénre
essem szét bennem.
Megoldó szemmel
világom járjam,
ha bimbót látok,
virággá lássam,
hogyha gazt látok,
tűzlánggá nézzem:
járjon az ember
szekfüfehérben.
S legyen fülem, ha
bánató ümget,
úrra font kantárt
csak úron tűrjek.
Fagyfegyelembe
véremeleg kedvet,
csendszájba bátor
dalt követeljek.
S akarom, álljunk
vad karikába,
vad karikába,
megváltó tánkra.

Tüdő táguljon,
csizmaszár rogyjon,
törjön arany gyepek,
zendüljön torkom:
Világot rontó
nyers erők kelnek,
nem elég félni
már egyért egynek.
Túl az ideg s bőr
szabta határon,
aki most fáj, az
összejtő fájjon.
Ki velünk táncol,
ki velünk járja:
Anyánk képén a
világ a ráma.

Férfikor, így jőjj,
így gyűjtsak dalra,
pávatorokkal
így szóljak napba.
S szakadjak meg bár,
torkomba bukjon
szó helyett sós vér:
ne hagyjam jussom.
Jussom a szóra,
igazra, szépre,
gyehennaoltó
hús emberségre.
Szóljak halálíg
harcot, dalt, bátrat.
Férfikor, így jőjj,
vigyázzlak, várlak!

(1956–57–58)

Őszi világ

Az özvegy fák felett
egy eltévelyedett,
fáradt vadkacsa jajgat.
Ősi törvény szerint,
íme, ősz lett megint,
morgom búsan magamnak.

Nagy, ért keserveket
görgetnek a szelek
a távoli hegyekből,
hová az üldözött
nyár lőtt vadként szökött,
s nagyot sóhajtván eldőlt.

S vele dőlt a világ
kedve, a kerti fák
színe, a gyűlt virágok
lángja, legelgető
juhnyájak, zöld mező
s a nótázó kaszások.

Mit egy évig tanult
a föld, halomra hullt
egy nap alatt. Lemállott
róla a takaró,
s immár a nyers való
jelenti a világot.

S az csak rög, meg avar!
A keserű magyar
látja így ugyan, érzem,
ki huszonkettedik
esztendejébe nyit
semmi nélkül, pucéren.

Ki, mint a táj, színét,
átrendezte hitét
nem fontolgatva, bőszen,
s most áll zavart-fakón,
új után kutatón,
e mozgó, furcsa őszben.

(1956)